

Adriana GRZELAK-KRZYMIANOWSKA

SCOLACIUM W KALABRII. WYBRANE ŹRÓDŁA LITERACKIE DO POZNANIA HISTORII MIASTA

SCOLACIUM IN CALABRIA. SELECTED LITERARY SOURCES
FOR THE HISTORY OF THE TOWN

Calabria is a region where we may find many traces of very old settlements and the development of human civilization, because it was already inhabited during the Paleolithic Era. Its later, over two thousand years history is characterized by the influence of such ethno-cultural groups as the Greeks, the Brutti, the Romans, the Byzantines, the Saracens and the Normans. Hence, Calabria has become an infinite source of fascination for all who seek the remains of ancient times in Italy. The purpose of my article is to present the history of Scolacium – one of the ancient towns in the Italian province of Calabria basing, above all, on selected literary evidence on the issue. My studies concentrate mainly on pointing out the numerous references and allusions to its name and on the analysis of longer or shorter depictions of the town found in various Greek and Roman literary works and their application in a chronological reconstruction of the town's past events as an example of historical processes observed on the territory of Magna Graecia.

Keywords: Scolacium, Calabria, Antiquity, ancient archeology, ancient history

Kalabria jest rejonem, w którym można odnaleźć liczne ślady osadnictwa i rozwoju cywilizacji ludzkiej, gdyż była zamieszкана już w okresie paleolitu, a jej późniejsza, licząca ponad dwa tysiąclecia, historia związana jest z obecnością i zaznaczającym się wpływem takich grup etniczno-kulturowych, jak Grecy, Bruttowie, Rzymianie, Bizantyjczycy, Saraceni czy Normanowie. Stąd Kalabria stanowi niewyczerpane źródło fascynacji dla wszystkich poszukujących pozostałości dawnych czasów oraz tych, którzy nie tylko próbują poznać dzieje jej mieszkańców, ale także zrozumieć i doświadczyć magii tych miejsc, które w toku dziejów przechodziły z rąk do rąk, aby ostatecznie w XIX wieku stać się częścią zjednoczonych Włoch.

Miasta i zabytki prowincji Kalabrii nie należą do najlepiej poznanych i najbardziej popularnych celów turystycznych Włoch. Przy tak szerokiej gamie atrakcji i pomników kultury, jakie oferują duże współczesne miasta, wśród których nie można nie wspomnieć o Rzymie i Watykanie, Neapolu, Wenecji, Florencji czy

Pizie, często umykają inne, może mniej monumentalne, ale nierzadko bardziej urokliwe i urzekające miejsca o bogatej historii i niezwykłym charakterze.

Do nich można zaliczyć liczne strefy archeologiczne rozproszone w południowej części Półwyspu Apenińskiego. W samej Kalabrii za najważniejsze z nich należy uznać następujące wykopaliska: Capo Colonna (obecnie w rejonie Crotona), Crotona (ob. Crotona), Cirò (ob. również Cirò), Caulonia (ob. Monasterace), Laos (ob. Diamante), Locris (ob. Locri), Rhegium (ob. Reggio Calabria), Sibari (ob. Cassano allo Ionio), Taureana (ob. Palmi), Vibo Valentia (ob. Vibo Valentia) oraz Park Archeologiczny Scolacium (Borgia / Squillace)¹.

Miasto Scolacium, które według legend miało zostać założone w XVII wieku p.n.e. przez Menesteusza lub przez samego Odyseusza powracającego z wojny pod Troją², najprawdopodobniej zostało wzniesione w VI wieku p.n.e., na co wskazują pochodzące z tego obszaru źródła archeologiczne³. Tak długa historia i następująca po sobie dominacja Greków, a następnie Bruttów i Rzymian, a w końcu Saracenów i Normanów znajduje swoje odbicie chociażby w stosowanym przez autorów nazewnictwie. Nazwa tego miasta funkcjonuje bowiem w literaturze zarówno w wersji greckiej jako Σκυλλήτιον (Strabon i Stefan z Bizancjum) oraz Σκυλάκιον (Klaudiusz Ptolemeusz), a także w kilku wersjach łacińskich, takich jak Scolacium, Scylletium – Scylacium, Scolatium, Scyllaceum, Scalacium, Scyllaeium, Minervium, Colonia Minervia⁴.

¹ Miasto Scolacium położone było w nadbrzeżnej części Bruttium (kraina historyczna w antycznej Italii znajdująca się w południowej części Półwyspu Apenińskiego, rozciągająca się wzdłuż Cieśniny Messyńskiej; zamieszkała przez Bruttów, którzy zorganizowali się w konfederację miast ze stolicą w Cosentii; w IV wieku p.n.e. Bruttom udało się obronić przed Aleksandrem z Epiru i Agatoklesem z Syrakuz; na wybrzeżach kraina została silnie skolonizowana przez Greków i wraz z Lukanią, Kalabrią i Apulią stanowiła w antyku część tzw. Wielkiej Grecji). Ruiny miasta znajdują się obecnie na wybrzeżu jońskim, w zatoce Squillace (Golfo di Squillace) w rejonie Roccelletta di Borgia. Ślady tego starożytnego miasta znajdują się także na obszarze Santa Maria del Mare in Caminia w Stalletti, a także w częściach Catanzaro Lido i Germaneto. Obecnie miasteczko, które powstało w głębi kontynentu w wyniku migracji ludzi z wybrzeża w bezpieczniejsze rejony, nosi nazwę Squillace, a obszar wytyczonego Parku Archeologicznego znajduje się na terenie gminy Borgia i otoczony jest z każdej niemalże strony dzielnicami nadmorskimi stolicy regionu – Catanzaro.

² Zob. Strabon w kilku miejscach VI księgi swojego dzieła (*Geograph.* VI 1, 4; VI 1, 10; VI 1, 11) wspomina o mitycznych losach dotyczących założenia miasta. Informuje nas, że miasto założył Menesteusz (VI 1, 10) podczas powrotu spod Troi, który przywiódł wygnańców pochodzących z Libii. Pliniusz natomiast przytacza wersję podkreślającą ateńską proveniencję tego miasta (*Historia naturalis*, 3, 95–96), która u późniejszych autorów została połączona z informacjami znalezionymi w innych źródłach, według których do założenia miasta przyczynił się Ulisses powracający spod Troi (Solinus, II 10; Servius, *Ad Aeneidam*, 3.553; Cassiodorus, *Variae*, 12, 15).

³ Zob. *Da Skylletton a Scolacium. Il parco archeologico della Roccelletta*, in cura di R. Spadea, Roma–Reggio–Calabria 2005; R. Spadea, *Scolacium. La città romana in Calabria*, Milano 2005; C.G. Malacrino, *Il teatro Romano di Scolacium, Contributo per una rilettura archeologica e urbanistica*, „Rivista di Archeologia” 29 (2005), s. 97–141.

⁴ Dokładne odniesienia do poszczególnych autorów pojawią się w dalszej części artykułu. W czasach późniejszych nazwa tego rejonu została zmieniona na Roccelletta ze względu na normańską

CARMELO G. MALACRINO

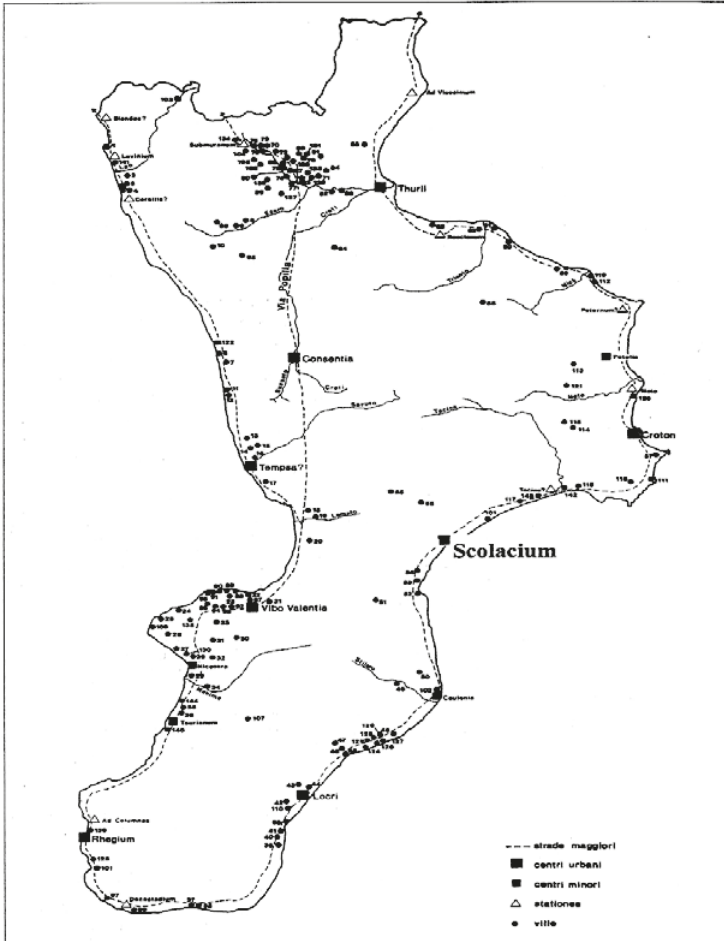

fig. 1 - La posizione di Scolacium nella carta di distribuzione dei centri urbani antichi, delle *stationes* e delle ville in età imperiale nell'attuale Calabria. Elaborazione da SANGINETO 1994, p. 76.

O położeniu i dziejach starożytnego miasta Skyllention-Scolacium wspomina kilku autorów, chociaż niestety niezbyt wielu i często w sposób raczej epizodyczny. Jako pierwszy w IV wieku p.n.e. czyni to Arystoteles w dziełach *Polityka* (Πολιτικά, 1329b) oraz *Położenia i nazwy wiatrów* (Ἀνέμων θέσεις καὶ προσηγορίαί, 973b), opisując jego położenie geograficzne Stagiryta pisze:

bazylikę wzniesioną przy ruinach antycznego miasta poświęconą Santa Maria della Roccella. Zob. E.A. Arslan, *Relazione preliminare sugli scavi effettuati nel 1966–7–8–9 a Roccelletta di Borgia (Scolacium)*, „Atti Centro Studi e Documentazione Italia Romana” II (1969–1970), s. 17–72; idem, *Recenti scavi a Botricello e Roccelletta (Catanzaro)*, „Atti II Congresso Nazionale Archeologia Cristiana 25–31 maggio 1969, Matera”, Roma 1971, s. 107–121.

φασί γάρ οἱ λόγοι τῶν ἐκεῖ κατοικούντων Ἰταλόν τινα γενέσθαι βασιλέα τῆς Οἰνωτρίας, ἀφ' οὗ τό τε ὄνομα μεταβαλόντας Ἰταλοῦς ἀντ' Οἰνωτρῶν κληθῆναι καί τήν ἀκτὴν ταύτην τῆς Εὐρώπης Ἰταλίαν τοῦνομα λαβεῖν, ὅση τετύχηκεν ἐντὸς οὗσα τοῦ κόλπου τοῦ Σκυλλητικοῦ καὶ τοῦ Λαμητικοῦ: ἀπέχει δὲ ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων ὁδὸν ἡμισείας ἡμέρας (Aristoteles, *Politica*, 1329b)⁵.

Kolejnym autorem, który wspomina o terytorium położonym w zatoce Skyllētinos jest żyjący w I wieku p.n.e. grecki historyk i retor Dionizjusz z Halikarnasu. Ten w swoim dziele historycznym pt. *Starożytności rzymskie* (Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία) wspomina o tym obszarze, gdy przytacza historię przekazaną przez współczesnego Tukidydesowi historyka Antiocha z Syrakuz (V w. p.n.e.), dotyczącą pierwszego mitycznego króla Italii – Italosa:

Ἰταλία δὲ ἀνὰ χρόνον ὠνομάσθη ἐπ' ἀνδρὸς δυνάστου ὄνομα Ἰταλοῦ. Τοῦτον δὲ φησὶν Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος ἀγαθὸν καὶ σοφὸν γεγενημένον καὶ τῶν πλησιοχώρων τοὺς μὲν λόγοις ἀναπειθόντα, τοὺς δὲ βία προσαγόμενον, ἅπασαν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσασθαι τὴν γῆν ὅση ἐντὸς ἦν τῶν κόλπων τοῦ τε Ναπητίνου καὶ τοῦ Σκυλλητίνου· ἦν δὴ πρώτην κληθῆναι Ἰταλίαν ἐπὶ τοῦ Ἰταλοῦ (Dionysius of Halicarnassus, *Antiquitates Romanae*, I 35)⁶.

O Scolacium przeczytać można także w dziele innego greckiego historyka żyjącego w epoce Cezara i Augusta, a mianowicie u pochodzącego z Sycylii Diodora Sycylijskiego (*Biblioteka*, XIII 3–4), który pisze o mieście Scolacium, gdy omawia przebieg i losy wypraw Ateńczyków na Sycylię. W jego utworze *Biblioteka* (Βιβλιοθήκη ἱστορική) znajdujemy następujący opis wydarzeń tego okresu:

ἐπεὶ δ' ἅπαντες ἠθροίσθησαν, διαπλεύσαντες τὸν Ἴονιον πόρον πρὸς ἄκραν Ἰαπυγίαν κατηνέχθησαν, κάκειθεν ἤδη παρελέγοντο τὴν Ἰταλίαν. ὑπὸ μὲν οὖν Ταραντίνων οὐ προσεδέχθησαν, Μεταποντίνους δὲ καὶ Ἡρακλειώτας παρέπλευσαν: εἰς δὲ Θουρίους κατενεχθέντες πάντων ἔτυχον τῶν φιλανθρώπων. ἐκεῖθεν δὲ καταπλεύσαντες εἰς Κρότωνα, καὶ λαβόντες ἀγορὰν παρὰ τῶν Κροτωνιατῶν, τῆς τε Λακινίας ἼΗρας τὸ ἱερὸν παρέπλευσαν καὶ τὴν Διοσκουριάδα καλουμένην ἄκραν ὑπερέθεντο. μετὰ δὲ ταῦτα τὸ καλούμενόν τε Σκυλλήτιον καὶ Λοκροὺς παρήλλαξαν... (Diodorus Siculus, *Biblioteka*, XIII 3–4)⁷.

Inny grecki geograf, historyk i podróżnik Strabon (I w. p.n.e./I w. n.e.) w swoim dziele *Geografia* (Γεωγραφικά ὑπομνήματα, VI 1, 10) opisuje wyjście Scolacium spod dominacji miasta Crotona i poddanie się kontroli innego ośrodka w Epizephyrian Locris, powiększonego i wzmocnionego w IV wieku p.n.e. przez Dionizjusza I z Syrakuz:

⁵ Aristotle, *Politica*, ed. W.D. Ross, Clarendon Press, Oxford 1957.

⁶ Dionysii Halicarnasei *Antiquitatum Romanarum quae supersunt*, vol. I–IV, ed. K. Jacoby, Teubner, Leipzig 1885.

⁷ Diodorus Siculus, *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes*, translated by C.H. Oldfather, vol. 4–8, Harvard University Press, Cambridge, London W. Heinemann LTD 1989.

ἔστι δ' αὐτὸς ὁ ἰσθμὸς ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα στάδιοι μεταξύ δυεῖν κόλπων, τοῦ τε Ἰππωνιάτου, ὃν Ἀντίοχος Ναπητῖνον εἴρηκε, καὶ τοῦ Σκυλλητικοῦ. (...) ὑπὲρ δὲ τούτων Βρεττίοι χειρρόνησον οἰκοῦντες: ἐν ταύτῃ δ' ἄλλη περιεῖληπται χειρρόνησος ἢ τὸν ἰσθμὸν ἔχουσα τὸν ἀπὸ Σκυλλητίου ἐπὶ τὸν Ἰππωνιάτην κόλπον. ὠνόμασται δὲ τὸ ἔθνος ὑπὸ Λευκανῶν: βρεττίους γὰρ καλοῦσι τοὺς ἀποστάτας: ἀπέστησαν δ', ὡς φασι, ποιμαίνοντες αὐτοῖς πρότερον, εἴθ' ὑπὸ ἀνέσεως ἐλευθεριάσαντες, ἠνίκα ἐπεστράτευσε Δίων Διονυσίῳ καὶ ἐξετάραξεν ἅπαντας πρὸς ἅπαντας. τὰ καθόλου μὲν δὴ ταῦτα περὶ Λευκανῶν καὶ Βρεττίων λέγομεν (Strabo, *Geographica*, VI 1, 4)⁸.

I w innym miejscu tego samego dzieła Strabon pisze:

μετὰ δὲ ταύτην Σκυλλήτιον ἄποικος Ἀθηναίων τῶν μετὰ Μενεσθέως (νῦν δὲ Σκυλάκιον καλεῖται, Κροτωνιατῶν δ' ἐχόντων Διονύσιος Λοκροῖς προσώρισεν. ἀπὸ δὲ τῆς πόλεως καὶ ὁ κόλπος Σκυλλητικὸς ὠνόμασται...) (Strabo, *Geographica*, VI 1, 10)⁹.

W literaturze łacińskiej nazwa Scylaceum po raz pierwszy pojawia się w I wieku p.n.e. w *Eneidzie* Wergiliusza (III 551–553), który, pisząc o podróży uciekinierów spod Troi, opisuje mijane przez nich miejsca w następujący sposób:

Haud mora, continuo perfectis ordine votis
cornua velatarum obvertimus antemarum,
Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti
cernitur; attollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
audimus longe fractasque ad litora voces,
exsultantque vada, atque aestu miscentur harenae.
Et pater Anchises: „Nimirum haec illa Charybdis:
hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, O socii, pariterque insurgite remis!” (Vergilius, *Aeneis*, III 548–560)¹⁰.

Niedługo później w XV księdze *Metamorfóz* Owidiusza (XV 697–702) również napotyamy interesującą nas nazwę miasta:

(...): deus eminent alte,
impositaque premens puppim cervice recurvam
caeruleas despectat aquas modicisque per aequor
Ionium zephyris sextae Pallantidos ortu
Italiam tenuit praeterque Lacinia templo
nobilitata deae Scylaceaeque litora fertur (Ovidius, *Metamorphoses*, XV 697–702)¹¹.

⁸ Strabo, *Geographica*, ed. A. Meineke, Teubner, Leipzig 1877.

⁹ *Ibidem*; zob. także Strabo, *Chrestomathiae*, VI 6–7.

¹⁰ Vergil, *Bucolics, Aeneid, and Georgics of Vergil*, ed. J.B. Greenough, Ginn & Company, Boston 1900.

¹¹ Ovid, *Metamorphoses*, ed. H. Magnus, Friedrich Andreas Perthes, Gotha (Germany) 1892.

Do poznania losów miasta w czasach rzymskich pomocne są wzmianki poczynione przez Wellejusza Paterkulusa w *Historii rzymskiej* (1, 15, 4). Opisuje on odnowienie podupadłej w tym czasie kolonii pod nową nazwą Scolacium Minervia w 123 roku p.n.e. Zdarzenie to było zbieżne pod względem chronologii z założeniem takich rzymskich kolonii jak Tarantum, Neptunia czy Carthago:

Cassio autem Longino et Sextio Calvino, qui Sallues apud aquas, auae ab eo Sextiae appellatur, devicit, consulibus Fabrateria deducta est abhinc annos ferme centum quinquaginta tris. Et post annum Scolacium Minervium, Terentum Neptunia, Carthagoque in Africa, prima, ut praediximus, extra Italiam colonia condita est (V. Paterculus, *Historia Romana*, I 15, 4)¹².

Proces tworzenia i restytuowania kolonii związany był z ówczesną rzymską polityką ponownego zasiedlenia i rozwoju terytorium południowej Italii poprzez rozwój szlaków komunikacyjnych, o czym wspomina chociażby żyjący w II wieku Appian (Appian, *Bellum Civile*, I 23)¹³ czy Plutarch z Cheronei, gdy opisuje wojnę Rzymu ze Spartakusem (Plutarch, *Crassus*, 10, 7–9)¹⁴.

Posiadamy również wiadomości na temat interesującego nas obszaru z innych dzieł powstałych w I wieku n.e., a mianowicie z utworu *Chorographia, czyli opis kręgu ziemi* (II 68) autorstwa Pomponiusza Meli oraz z *Historii naturalnej* (*Historia naturalis*, III 95–96), której autorem jest Pliniusz Starszy. Pomponiusz Mela w następujący sposób opisuje miasta znajdujące się w tej części południowej Italii:

Primus Tarentinus dicitur inter promunturia Sallentinum et Iacinium, in eoque sunt Tarentus, Matapontum, Heraclea, Croto, Thurium: secundus Scyllaceua inter promunturia Iacinium et Zephyrium, in quo est petelia, carcinus, Scyllaceum, Mystiae: tertius inter Zephyrium et Bruttium Consentiam, Cauloniam, Locrosque circumdat (Pomponius Mela, *De chorographia*, II 67)¹⁵.

Natomiast historyk i pisarz rzymski Pliniusz (I w. n.e.) w swoim dziele *Historia naturalna* pisze o legendach związanych z założeniem miasta Scolacium.

¹² Velleius Paterculus, *Res Gestae Divi Augusti*, translated by F.W. Shipley, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 1924.

¹³ Appian, *Bellum civile*, I, 23: ὁ δὲ Γράκχος καὶ ὁδοὺς ἔτεμεν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν μακράς, πλῆθος ἐργολάβων καὶ χειροτεχνῶν ὑφ' ἑαυτῶ ποιούμενος, ἐτοίμων ἐς ὃ τι κελεύοι, καὶ ἀποικίας ἐσηγεῖτο πολλάς. καὶ τοὺς Λατίνους ἐπὶ πάντα ἐκάλει τὰ Ῥωμαίων, ὡς οὐκ εὐπρεπῶς συγγενέσι τῆς βουλῆς ἀντιστήναι δυναμένης: τῶν τε ἐτέρων συμμάχων, οἷς οὐκ ἐξῆν ψῆφον ἐν ταῖς Ῥωμαίων χειροτοναίαις φέρειν, ἐδίδου φέρειν ἀπὸ τοῦδε ἐπὶ τῷ ἔχειν καὶ τοῦσδε ἐν ταῖς χειροτοναίαις τῶν νόμων αὐτῶ συντελοῦντας. Zob. też: Appian, *The Civil Wars*, ed. L. Mendelssohn, Teubner, Leipzig 1879.

¹⁴ Plutarch, *Crassus*, 10, 7–9 [w:] Plutarch, *Lives*, translated by B. Perrin, Harvard University Press, Cambridge, London W. Heinemann LTD 1916: ὃν ὁ Σπάρτακος ἡμέλει καὶ κατεφρόνει τὸ πρῶτον ὡς δὲ τῆς λείας ἐπιλειπούσης προΐεναι βουλόμενος συνεΐδε τὸν ἀποτερισμὸν καὶ λαμβάνειν οὐδὲν ἦν ἐκ τῆς χειρρονήσου, νύκτα νιφετώδη καὶ πνεῦμα τι χειμέριον παραφυλάξας ἔχωσε τῆς τάρφρου μέρος οὐ πολὺ γῆ καὶ ὕλη καὶ κλάδοις δένδρων, ὥστε τῆς στρατιᾶς περαιῶσαι τὸ τρίτον'.

¹⁵ Pomponii Melae *De chorographia libri tres*, ed. G. Parthey, Berolini 1867.

Według niego miasto Scolacium zostało założone przez Ateńczyków:

A Locris Italiae frons incipit, Magna Graecia appellata, in tris sinus recedens Ausonii maris, quoniam Ausones tenere primi. patet LXXXVI, ut auctor est Varro; plerique LXXV fecere. in ea ora flumina innumera, sed memoratu digna a Locris Sagra et vestigia oppidi Caulonis, Mustiae, Consilinum castrum, Cocynthum, quod esse longissimum Italiae promunturium aliqui existimant. dein sinus et oppidum Scolacium, Scylaceum et Scylletium Atheniensibus, cum conderent, dictum... (Plinius Secundus Gaius, *Historia naturalis*, III 95–96)¹⁶.

Nazwa Scolacium pojawia się ponadto jeszcze w dwóch tekstach z II wieku. Klaudiusz Ptolemeusz w utworze *Geographica* (III 1, 10) daje wskazówki na temat położenia miasta. Zaznacza on, że w zatoce Skylakion znajduje się miasto Skylakion (C. Ptolemaeus, *Geographia*, III 1, 10)¹⁷. Z kolei żyjący na przełomie II i III wieku łaciński gramatyk i kompilator Gajusz Juliusz Solinus w swoim utworze *De mirabilibus mundi* podaje za Pliniuszem informację, że miasto Scylaceum zostało założone przez Ateńczyków:

Notum est a Philoctete Petiliam constitutam, Arpos et Beneventum a Diomedea, Patavium ab Antenore, Metapontum a Pyliis, Scylaceum ab Atheniensibus... (Solinus, *De mirabilibus mundi*, II 10)¹⁸.

Kolejne źródła pochodzą z wieków późniejszych. W III wieku powstaje *Itinerarium Antonini*, czyli pewnego rodzaju rejestr odległości i postojów na drogach Imperium rzymskiego, w którym zostaje wymieniona również nazwa miasta Scylacio (*Itinerarium Antonini*, 112–115)¹⁹.

Na przełomie zaś IV i V wieku o Scolacium wspomina Serwiusz w *Komentarzu do Eneidy* (*Ad Aeneidam*, III 553), który przytacza dwie wspomniane już przeze mnie odmienne opowieści o założeniu miasta:

Navifragum Scyllaceum periculosum navibus. Dictum Scyllaceum aut a tractu, vel a periculi similitudine: nam inde Scylla longe est. alii dicunt Ulixen post naufragium in Italia de navium fragmentis civitatem sibi fecisse, quam 'navifragum Scyllaceum' nominavit. alii ab Atheniensibus, qui cum Mnestheo duce venerant et a Libya redierant, conditum tradunt (Servius, *Ad Aeneidam*, III 553)²⁰.

W V wieku powstaje jednak najpiękniejszy i najbardziej przejmujący opis miasta stworzony przez Kasjodora (Cassiodorus, *Variae*, XII 15), rdzennego

¹⁶ Pliny the Elder, *Naturalis Historia*, ed. K.F.Th. Mayhoff, Teubner, Lipsiae 1906.

¹⁷ C. Ptolemy, *Geography*, ed. E.L. Stevenson, The New York Public Library, New York 1932.

¹⁸ Solinus, *De mirabilibus mundi*, ed. Th. Mommsen, Berolini 1864, II 10.

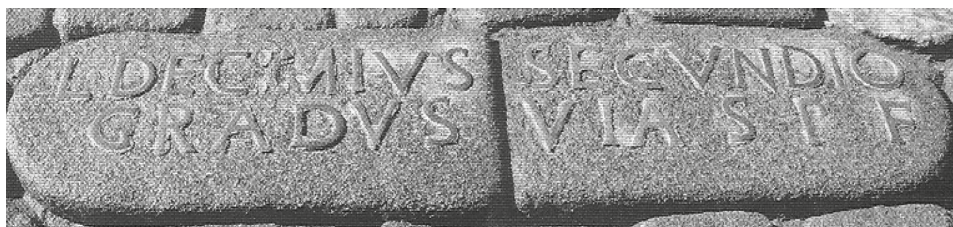
¹⁹ *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum ex libris manuscriptis*, ed. G. Parthey et M. Pinder, Berolini 1811.

²⁰ Maurus Servius Honoratus, *In Vergilii carmina comentarii. Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, recensuerunt G. Thilo et H. Hagen, ed. G. Thilo, Teubner, Leipzig 1881.

mieszkańca Scolacium, u którego czytamy o legendarnych początkach miasta od samego Ulisseasa, doskonałym jego położeniu, umiarkowanym klimacie, rozsądnych, pełnych wigoru i ciężko pracujących mieszkańców, przepysznych owocach morza, obfitych winnicach, miejscu bez murów, które jednocześnie posiada zalety i wsi, i miasta, zrównoważonych wydatkach i o szczęśliwych ludziach, którzy tam mieszkają²¹.

Dwa najpóźniejsze źródła to dzieło *Ethnika* (Εθνικά) Stefana z Bizancjum z VI wieku oraz pochodzące również z VI wieku *Listy* Grzegorza Wielkiego (*Epistulae*, VIII 32). Stefan z Bizancjum podaje informację, że nazwa Skyletton oznacza miasto sycylijskie, jak twierdzi Eudoxos (pisarz z IV w. n.e.) w VI księdze, etniczna ludność tego miasta to Skyletinoi, przymiotnik zaś oznaczający pochodzenie z tego miasta to Skyletikos. Z *Listów* Grzegorza Wielkiego natomiast dowiadujemy się o późnych kłopotach dotyczących biskupstwa i ludności obszaru dawnego Scolacium.

Na podstawie przytoczonych źródeł literackich oraz innych dostępnych materiałów piśmienniczych, pozostałości archeologicznych oraz odnalezionych inskrypcji badacze próbują odtworzyć burzliwe dzieje tego strategicznie, ale też i pięknie usytuowanego miasta²².

Rys. 2. Inskrypcja z forum²³

Historia ta zaczyna się już w mitycznych czasach wojny trojańskiej i trwa do dziś, w okolicach założonego w 1982 roku Parku Archeologicznego oraz w okolicznych miastach tej prowincji. W toku dziejów miasto było zależne od Krotony, następnie po podboju przez Dionizjusza I, tyrana Syrakuz, od miasta Locris. Następnie było siedzibą Bruttów, a od końca III wieku znalazło się pod panowaniem Rzymian. W II wieku p.n.e. miasto pod nową nazwą Minervia Scolacium²⁴ przeżyło swoją szczytową fazę rozwoju dzięki reformom Grakchusa.

²¹ Cassiodori Senatoris *Variae*, ed. Th. Mommsen, „Monumenta Germaniae Historica. Auctorum Antiquissimorum” t. XII, Berlin 1894.

²² Zob. A. Placanica, *Storia della Calabria: dall'antichità ai giorni nostri*, Editore Donzelli, Roma 1999; G. Fiore, F.G. Graceffa, *Della Calabria illustrata*, vol. 3, Rubbettino Editore, Soveria Mannelli 2004.

²³ Za: C.G. Malacrino, *op. cit.*, s. 142.

²⁴ Scolacium zostało dedykowane Minervie, być może w celu przywrócenia starożytnego kultu lokalnego Ateny, czczonej w tym miejscu jako Skyletria.

W tym czasie w centrum miasta została wydzielona strefa publiczna dla podniesienia rangi i funkcjonalności miasta, powstało forum, otoczone przez budynki administracyjne (kuria, bazylika) i budynki kultowe, które znajdowały się w każdym mieście rzymskim. Terytorium otaczające kolonię, doskonale zintegrowane z nią, zostało podzielone przez rzymskich 'geodetów', zgodnie z zasadą tzw. centuriacji, która rozdysponowywała działki ziemi rodzinom z kolonii, akceptując jednocześnie utworzenie pewnego systemu farmowego (gospodarstw). Jeśli chodzi o pozostałą infrastrukturę, która miała być wykorzystywana w celach handlowych, czyli chociażby wspomniany przez źródła antyczne port, niestety nie udało się go zlokalizować. Wiemy ponadto, że Scolacium brało udział w wojnie ze Spartakusem i w tym czasie został w nim zbudowany z lokalnej skały budynek z przeznaczeniem na kult Fors Fortuna. Później historia milczy, aż do epoki Augusta i końca dynastii julijsko-klaudyjskiej. W tym okresie miasto przeżyło swój drugi okres dobrobytu. Wskazuje na to chociażby fakt, że powstały w nim nowe budynki, zarówno luksusowe o charakterze publicznym, jak i prywatne. Zostało odnowione forum, powstały teatr i termy, sieć kanalizacyjna, akwedukty. W tym czasie kwitła też działalność artystyczna, zwłaszcza sztuka rękodzieła w marmurze reprezentowana chociażby przez odnalezione rzeźby postaci kobiecych z wyższych sfer, takich jak Agrypina Starsza, żona Germanika czy Agrypina Młodsza ich córka i żona Klaudiusza, jak i innych prywatnych osób. Na terenie wykopalisk prowadzonych na forum i w teatrze odnaleziono też liczne sprzęty dekoracyjne. Znacząca była też obecność najważniejszych produkcji ceramicznych i innych unikalnych osiągnięć świata rzymskiego (latarnie, amfory, szkło).

Po okresie kryzysu (od Nerona do końca dynastii Flawiuszy 69–96 r. n.e.) cesarz Marek Kokcejanus Nerwa (cesarz rzymski w latach 96–98, pierwszy z tzw. pięciu dobrych cesarzy) zdecydował, aby wzmocnić miasto poprzez jego ponowne zasiedlenie. Przybrało ono wtedy nazwę Colonia Minervia Nervia Augusta Scolacium (używane tylko w dokumentach oficjalnych i inskrypcjach publicznych). Dzięki mądrej polityce urbanistycznej w okresie dynastii Antoninów, dotyczącej m.in. architektury publicznej, dokonano rekonstrukcji zabytków już istniejących i stworzono nowe urządzenia publiczne, jak chociażby nowy akwedukt zrealizowany dzięki cesarzowi Antoninusowi Piusowi. W tym okresie wprowadzono także ulepszenia na forum – wzniesiono nowy budynek dla Seviri Augustales²⁵ (Caesareum), do którego prowadził portyk z kolumnami.

Przebudowano także teatr na wzniesieniu. Ponadto powstały nowe urządzenia termalne, odkryte, ale jeszcze niezbadane, oraz ogromny amfiteatr.

Właściwie to całe to terytorium również wokół miasta w czasie epoki cesarstwa zappełniło się willami, ze względu na dobre warunki rolnicze i szeroki dostęp do dróg komunikacyjnych (drogi, porty morskie i przystanie rzeczne).

²⁵ Kolegium składające się z sześciu członków odpowiedzialnych za doglądanie kultu cesarza.

Od III aż do VI wieku gospodarstwa, czyli posiadłości najbogatszych mieszkańców w Scolacium, nieustannie się powiększały i reorganizowały, zwiększając jednocześnie ilość zatrudnionych osób.

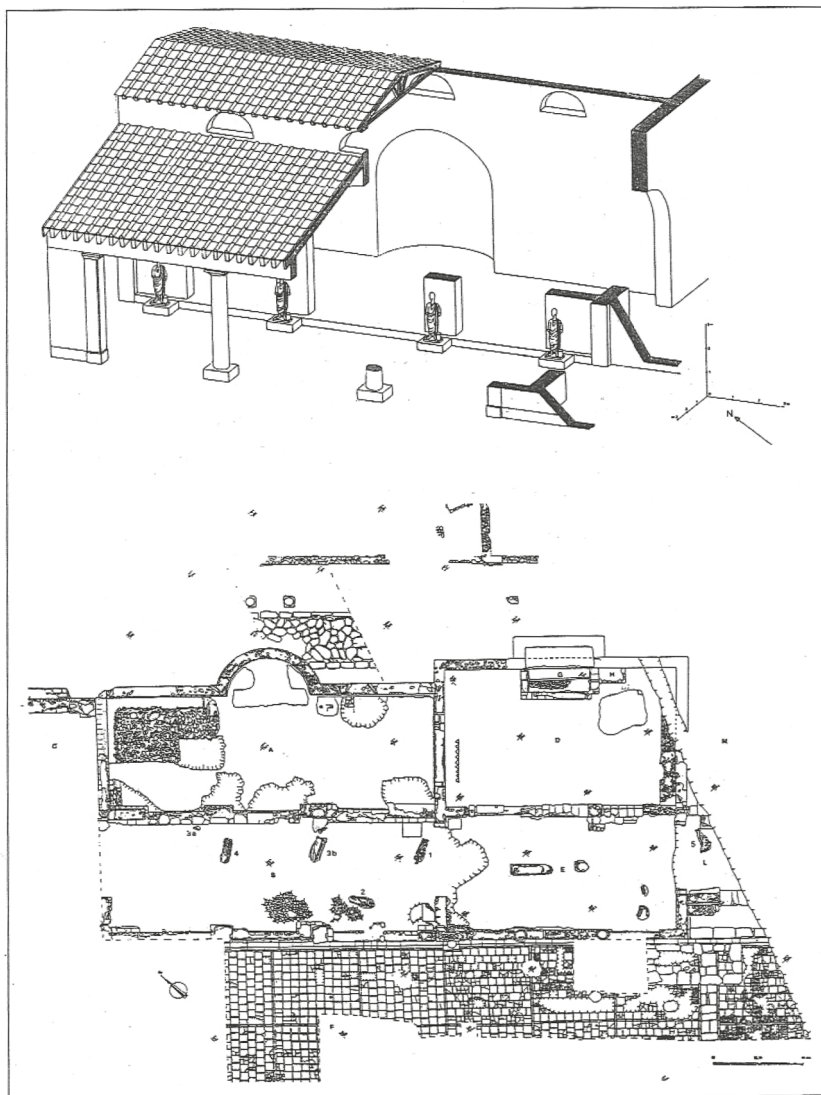

fig. 5 - Pianta e restituzione di uno dei settori del lato nord-orientale del foro. Elaborazione da DONZELLI 1989a, pp. 66, 68.

Rys. 3. Północno-wschodnia część forum. Rekonstrukcja²⁶

²⁶ Za: C. Donzelli, *Su alcune sculture e decorazioni architettoniche da Scolacium*, BdA 74, 1989a, s. 63–90 [w:] C.G. Malacrino, *op. cit.*, s. 102.

Rys. 4. Ołtarz Seviri Augustales²⁷

W latach 535–552 wraz z wojnami gockimi kontrolę nad tym obszarem przejęło Bizancjum, a w 568 roku do osłabionego wojnami kraju wkroczyli Longobardowie, zajmując większość Półwyspu Apenińskiego. W 774 roku Longobardowie ulegli wojskom Karola Wielkiego, a wraz z nimi rozpoczął się ostateczny upadek miasta Scolacium, którego mieszkańcy począwszy od końca IV wieku i przez V wiek opuszczali obszary płaskie wokół forum, aby skryć się na wzgórzu teatru i w jego wnętrzu. Ludność przeniosła się też bardziej na południe i w głąb kontynentu. Z tego okresu pochodzi także najsłynniejszy i wspaniały opis najznamienitszego syna Scolacium, a mianowicie Kasjodora, który, pisząc o tym mieście w latach 553–557, gloryfikuje charakter jego wiejskiej społeczności oraz wygląd krajobrazu i formę życia wiejskiego, jak i panoramę morza, którą się można cieszyć ze względu na górzyste położenie miasta (Cassiodorus, *Variae*, XII 15, *lettera databile al 553–557 d.C.*).

W VII wieku mieszkańcy definitywnie opuszczają ten obszar wybrzeża, przynosząc się do miejsc usytuowanych głębiej na lądzie (*vide Catanzaro*)²⁸. W X wieku

²⁷ Za: R. Spadea, *op. cit.*, s. 87 [w:] C.G. Malacrino, *op. cit.*, s. 151.

²⁸ Zob. E.A. Arslan, *Una lettera di Gregorio Magno e il problema dello spostamento dei centri costieri nella Calabria altomedievale* [w:] *Rassegna di Studi del Civico Museo Archeologico di Milano*, fasc. XXVII–XXVIII, Milano 1981, s. 47–52.

(902 r.) miasto zostaje podbite przez Saracenów, a później przez Normanów. W XII wieku Normanowie próbowali na ruinach Scolacium zbudować ogromny klasztor, Santa Maria della Roccella. Ale budynek nie został ukończony, a w kolejnych wiekach służył jako fortyfikacja wojskowa i dlatego do dzisiaj często nazywany jest *'il castello'*.

Następnie tereny wraz z ruinami odkrytymi z różnych epok, stały się własnością diecezji (*mensa vescovile*) w Squillace i tak pozostało do 1783 roku, kiedy niszczycielskie trzęsienie ziemi oraz zaraza sprawiły, że ten obszar został przejęty przez Burbonów z Neapolu. Ostatnie przededefiniowania terenu i wyłączenia miały miejsce za czasów królów dynastii sabaudzkiej (*casa Savoia*) w XIX wieku. Duża część obszaru zajęta przez mieszkańców Scolacium, w gminie Borgia, poprzez zakup stała się własnością baronów Mazza. Im w 1982 roku, po wykopaliskach z lat 60. i 70. XX wieku prowadzonych przez Ermanno Arslana²⁹, skonfiskowano znaczny teren starożytnego miasta i został na nim utworzony Park Archeologiczny Scolacium.

W taki sposób przedstawiają się losy jednego z ośrodków starożytnych na obszarze prowincji Kalabrii. Trudno nie wspomnieć na koniec o jego pięknym usytuowaniu, wśród oliwnych gajów i rozciągającym się z miasta urzekającym widoku na Zatokę Squillace i Morze Jońskie. Warto odwiedzić Park Archeologiczny, w którym można podziwiać pozostałości forum i budynków publicznych, teatr, nekropolie bizantyjskie, a także otwarte w 2005 roku muzeum, w którym zgromadzono niemalże wszystkie odkrycia z obszaru starożytnego miasta Scolacium.

²⁹ Zob. Idem, *Scolacium* (s. 73–82), *L'occupazione del territorio...* (s. 83–90), *Il teatro* (s. 91–102), *Le terme* (s. 171–174), *Gli acquedotti* (s. 175–178), *La moneta* (s. 189–192), *La Roccelletta* (s. 205–210), [w:] *Da Skyllation a Scolacium, Il Parco Archeologico della Roccelletta*, a cura di R. Spadea, Roma 1989; idem, *Ancora da Scolacium a Squillace: dubbi e problemi* [w:] *Transizione dal tardo-antico al medioevo in Calabria*, Tavola rotonda, Ecole Française, Roma 1989, s. 461–484; idem, *Il Foro romano di Scolacium* [w:] *Scritti in onore di Gaetano Panazza*, ed. F. Geroldi, Brescia 1994, s. 73–92; idem, *Urbanistica di Scolacium* [w:] *Atti del Secondo Congresso di Topografia Antica. La città romana, Roma, 15–16 Maggio 1996*, ed. G. Uggeri, „Rivista di Topografia Antica” VIII (1998), s. 79–110.